

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 64.

Fylke: Sør-Trøndelag.

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Singsås.

Emne: Død og Begravelse.

Bygdelag:

Oppskr. av: Chr. Lodgaard.

Gard:

(adresse): Singsås.

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Oppskrifta er mest etter husmor Marie Lodgaard, født 1892, og en del etter mine erindringer og notater, født 1884.

Dødsvarsler.

I-6. Dersom reven var nærgående ved husene, især hvis den skreik, tydde det " fegd". Det fortelles om en mann som lå for døden og som hadde i sin tid vært en stor revefanger hørte reven helt inn til vinduet, at han tok det som en hevn for de alle revene han hadde skutt i tiden, og at de nå varslet hans snarlige død. Det fortelles også om den samme mann, at han tok hostien når han gikk til alters engang, la den foran børsepipa og skaut gjennom den, ~~da~~ såa han felte han alt han vilde med denne børsa.

Kan fortelle om en annen mann som også hadde vært en stor revefanger, han fanget mest i saks, og alt slags rovdyr og rovfugler. Ei sommertaus som var der på gården da mannen ble syk har fortalt undertegnede, at det var den uhyggeligste sommeren hun har hatt i sin tid. Hver eneste kveld kom flere rever helt ned til kammersvinduet hvor ^{han} lå og ildskrek, og da han ble ført til kirkegården skreik reven langs med alle lier, så det var en ren uhygge for de som fulgte ham til graven. Han var 81 år gl. da han døde.

Både undertegnede og fru Marie Lodgaard har erfart i vår ungdom at når ^{Reven} kom nokså nære en beboer og skreik, da viste det seg at ~~da~~ det ble dødsfall snart etter.

Også hvis en hund satte seg til å ule uten påviselig grunn, sa en at det var en som var " fegd" i huset.

Likedan når hanen gol før midnatt eller i mørket om kvelden. Hvis " Bergugla"-Hubroen ~~skreik~~ skreik, varslet dette også fegd.

Når Kattugla flyr mye , eller flere ganger over en

gårds plass, da er også en som er fegd.

B. Når en så fliser eller stikker lå i kors på golvet, da fikk en også spurt dødsfall- " en fe. spørs dødt".

I gamle dager forarbeidet en sjøl likkistene på gårdene og materialene til denne hadde liggende oppe på noen sperer på dagligstueloftet, eller så oppe på kvisten, og kom det opp en helt uventet " Rammel"-smeller-, helst etter at det ble mørkt, da var det en som var fegd i huset. Det fortelles at på en gård mens de satt å spiste middag, fikk de høre en stor rammel-smeller i bordhaugen oppe på loftet, noen ^{de} av ^{de} som satt å spiste sprang nå opp på loftet for å se etter hvad det var for noe. De så at bordhaugen hadde forandret seg, og snart deretter døde husbonden på gården.

C. Hvis " likhesten" var urolig, eller den steilet når en skulde kjøre liket fra gårdstunet, da sa en : " kjem snart en ette" og fra samme gården.

Når en mann eller kvinne fikk så plusselig " ansamt"- (travelt), da sa også en : " Han må være feig ". Og fikk en høre at en sådan var død da ble det mange gange sakt : " Må forstå det, får han hadde så travelt i det siste ".

Enkelts kunde være sanddrømt, helst hvis en drømte om hester.

Lus på et døende eller kanskje helst ~~dødt~~ sygt menneske var forbud om snarlig forandring. De krøp direkte ut av kroppen på vedkommende, og lot seg ikke vaske eller kjemme bort. Så snart den syke døde kom de bort.

En har også trodd at en syk alltid fikk lyst på mat når det lakkot mot slutten.

Lys. Når en så et lys brenne ett eller andet uvanlig sted, og når en gikk dit hvor ^{de} hadde sett lyset, var det borte, da var det en som var feig på gården.

Engang tjenestedrengen på gården Wilmannsøien kom heim fra kverna sent en kveld, fikk han se et lys som brente så pent på bordet i nystua. Folket på gården hadde lagt seg. Tjenestedrengen sto lenge ute på gården og så på lyset, for han så tydelig at det var et talglys, og mente derfor sikkert at det var noen som hadde vært borte i nystua og glemt igjen. ~~det~~ ^{det}. Da han kom inn til sjølfolka, spurte han om noen av dem hadde glemt igjen et lys borte i stua. De gikk nå bort i stua, men det var ikke noe tegn til lys, eller lysestage. Noen dage ^{etter} døde elste gutten på gården, og han ble lagt på samme bordet.

I 1773 døde 72 mennesker av svult (Blodgang) i Sings-

ås." Blodgang "-I772 var et år at det ble omtrent intet korn som ble modent på grunn av frost. Og for å berge livet spiste de malet bark-Barkmjøl-. Det var garvesyra som terte opp tarmene, og så blødde de rett ihjel gjennom endetarmen. En mann som gikk forbi gården en natte de året, så ett stort lys som svevde over gården, og noen dage senere døde 5. barn på gården av blodgang.

I 1880 årene var en tjenestejente på gården Øian som på lyse sommernatta, så ett lys ute på elvemøllen rett ut for gården. Snart deretter døde sjølmannen på gården. Ved å se etter i kirkeboka var dette om høsten 1876, og da var tjenestejenta Guri Ingebrigtsdatter Refsetkjeld 19 år.

1908 sto noen ungdommer ved riksvegen, en kilometer nord for Singsås st en natta. Mens de sto der fikk de høre dur av en som kom kjørende i fullt trav etter vegen. Så kom en vogn forspent to hester og på vogna var en likkiste, og fortsatte i fullt trav forbi ungdomene og i retning mot kirka og kirkegården. *Da* ble det plusselig stilt og borte var de. Om formiddagen dagen etter, ble en ungdom som var fra den ene gårdene rett ut for der ungdommene sto/ og så synet om natta forulykket. Han arbeidet på et sagbruk oppe ved stasjonen, og under skjeringa fikk sirkelbladet takk i en planke og slengte denne med en voldsom fart mot ungdommen og rett mot sagveggen. Han døde momentant. Ja, hvad skal en tru ?.

7. Nei det kan en ikke huske har hatt noen betydning.

8. Hvis det gikk an, flyttet ^{en} senga fra veggen, og flyttet ut rokk og uldkorg, og slikt som ga låt i når en arbeidet. En skulde helst ikke arbeide i det rommet, der lå en før døden

9. Mulig at det har vært noe med overtru i gammel tid, men nå er det ingen, så vitt vi har erfart, kan huske noe. Men ba den døende om noe som han mente ville lette døds-kampen, ble dette etterfulgt.

10. Ja. Var det slik at den syke ble liggende en tid, og han merket at det ble døden, da hente det at det ble sendt ^{til} på presten. Det fortelles flere historier, at flere fikk ^{ikke} til at forlade verden før de hadde snakket med presten, serlig de som mente å gjort en større synd enn de andre folk flest.

II. Det var jo naturligvis bare voksne mennesker som bad å få besøk av presten. Men det har hent, at den døende,

serlig et eldre menneske, bad om å få snakke med presten, at de nærmeste pårørende saboterte, da de viste nakk at den døende hadde gjort en større forbrydelse. Heller ikke presten skulde vite, at det hadde foregått noe sådant i den så ellers akverdige familje.

Før ~~den syke~~ presten kom måtte a-llt være vasket og rent, den syke fikk rene klær på, ble vasket og kjemmet. Var det en mann ble han barbert. Sengen ble stelt med rene puter og laken, hvis slikt fantes, eller det beste som fantes i huset. Ett lite bord ble satt bort til senga med hvit duk på og ett par lys i blankpussede messingstaker. Hadde en ikke selv fikk en låne. Folkene i huset tok på seg søndags dagsklærne, og et par av de nærmeste naboer møtte også opp i søndagspuss og ikke at forglemme salmeboka. Det var nakk en høytidelig handling, som de nakk husket som hadde vært tilstede. Etterpå ble de fremmede og presten trukket med mat og kaffe.

I2. De allernærmeste slektninger hvis de bodde i nærheten, men det måtte ikke bli altfor mange. Var det slik at en nær slektning som bodde langt unda, og en forsood at han kunde rekke fram innan døden inntrådde, ble det også i mange tilfeller sendt bud.

Det har også hent at det ble sendt bud på en, som den syke hadde vært uvenner med, og vilde derfor be om forladelse, eller at han ønsket å snakke med en bestemt person, at denne måtte forsøke å leve et bedre liv.

Også andre som den døende hadde gjort noe et eller annet galt mot, og det fortelles flere slike. I min ungdoms-år var der en yngre mann som lå for døden, ikke fikk til å dø, før en av de nærmeste måtte gå i telefonen og ringe til vedkommende og bekjenne at den døende hadde gjort herverk på en setervoll og stjålet noe småtteri. Den døende råpte uavladelig om forladelse, og så snart de kom igjen at han med glede hadde fått forladelse og alt skulde være glemt av den fornermede, da gikk det vet lyst smil over den døende og dermed oppga han ånden.

Vi har en annen - smed og ungar-, som hadde tre uekte barn med en og samme jente, og som i hele sin levetid var fritenker- benektet at det ikke fantes noen Gud til- rop- te med det samme han oppga ånden : " Forsent, forsent ". Hva han mente med disse ordene, det er nå ingen som vet.

I3. Det hente vel at den døende uttalte seg om forskjell-

lig vedrørende sin begravelse, i såfall ble den dødes ønske alltid respektert. Den som lå for døden ga ofte bort ting han eide til barn og barnebarna, Ett uhr, en veggklokke, eller en ring, eller en pengesum.

En ung skolelærer som døde i 1928, bestemte på sitt dødsleilighet alt vedrørende sin begravelse, hvilket salmer som skulde synges i heimen, og at likferda skulde stoppe opp når de kjørte forbi sin forlovedes heim og syngte en bestemt salme, og likedan ved kirken m.v.

Tiden mellom dødsfallet og begravelsen.

14. Om barn sa en att de hadde, somna eller gjømt se at. Var det eldre folk sa en, at de slokna elle fløtta. Det er slutt, var mye brukt. At vedkommende er død, er mest brukt i den senere tid. En snakket alltid varsomt om døden før i tia.

15. Ett speil ble holt til munnen, ble det ikke dugget var døden intrått. En kunde også se det på at øiet brast.

16. Skrekken for å bli skinndød va-r levende og stor, En hadde ikke alltid lege å gi attest for at døden var intrått. For det første var det langt til lege, og for det annet var det ikke brukelig å koste på lege til en som ^{var} død. Det er bare i senere årene at en har lege ~~for~~ til en som er død. Det har gått flere fortellinger om folk som mulig var skinndød, men noen greit bevis finnes ikke her i Singsås. Det var en ung jente som en fant død i jeltskogen i 1887 i september, som folket hadde sin tvil om at hun ikke var helt død. Hun ble legeundersøkt og erklært død. Hun lå i to uker før hun ble begravet, men stivnet ikke, og det var sterke røster blant folket at hun burde graves opp igjen, men det ble ikke gjort.

17. Når døden var intrått lukket en øyene til og la en mynt på dem, men da dette satte merker er det slutt med det nå.

18. En salmebok ble lagt under hagen for å holde underkjeven oppe. Nå brukes et bind..

19. Nei, naboene ble ikke serskilt varslet. De holdt seg sjøl underrettet. Der hvor det ^{var} anledning, kunde en også se at det ble hengt noe for vinduet, hvor de viste at den syke hadde ligget .

20. Tror ikke at det har vært brukelig her i Singsås.

21. Har ikke hørt noen fortelling om dette.
22. Vinduet ble åpnet, og et forheng eller gardin ble trukket for, så rommet lå i et halvlys. Klokken hvis det var en sådan i samme rom ble stanset helt til den døde var båret ut. Det skulde være helt stilt og roligt i dødsrommet.
23. Hvis døden inntrådte om ettermiddagen eller om kvelden lå den døde i senga til dagen etter. Døde han tidlig om morgenen, ble han båret ut før natten.
24. Var det et barn ble det lagt på et lite bord. En voksen ble lagt på en dør, eller en bordplate og liknende. Ett lokk av en sengbenk bruktes også ofte.
25. Nei halm er ikke brukt, men et laken ble lagt under og ett over.
26. Ordet at "ligge på likstrå" er ikke brukt her. Da halm ikke er brukt som underlag for lik, menes vel her senghalmen, da dette var det alminnelig underlag i Sengene.
27. Ja så snart den døde var tatt ut av senga, ble innholdet brent. Senghalmen ble bestandig brent ett stykke fra gården, og helst på et sted som kunde ses av mange naboer som mest muligt.
- Det kunde ofte være et selsomt og for oss barna et skræmmende syn en sen og mørk kveld, og se ett bål flamme opp når en viste hvad dette betydde. Når vi viste at en lå for døden på en gård, og vi fikk se at de brente likhalmen sa vi: "at nå er en død", og var det en som hadde ligget en lengere tid som yderst syk sa vi: "Nå har en fått sluppi tu".
28. Var det ting som liten eller ingen verdi hadde av sengklær, en feld en gammel pute eller underbredsels ble dette brent. Ikke gangklær så vitt en vet.
29. I følge sp. 26. bruktes ikke senghalm under liket, da ~~etter~~ det ble lagt på en plate av ett eller annet slags.
30. Ca. 12 timer etter døden lå den døde i sin seng, så ble liket tatt opp og lagt på en plate eller liknende, og vasket over det hele. Nå blir liket vasket snart etter at døden er inntrått av helsesøster eller sykesøster.
31. Det var eldre erfarne kvinner som ble benyttet til slikt, i en grend ofte den samme.
32. Ånei, ett forklæde utenpå en vaskbar kjole var det

alminnelige, men de tok alltid av seg klærne når de ^{var} ferdige og byttet på seg rene klær før de gikk heim.

33. En kammet håret og la det pent til som det hadde vært når vekommende levde. Kvinnens hår ble flettet og lagt en flette fram over hver skulder. Hvis det var en gammel kone med tyndt hår måtte en nøye seg med en flette.

34. Menn ble alltid barbert, hvis han brukte å barbere seg, mens han levde og var frisk, men det var ikke mange menn som brukte å barbere seg i gammel tid. Var alltid en mann med når liket av en sådan skulle stelles, og han barberte og stelte med det nødvendige. Folk var blyge i den tid.

35. Neglene ble skåret eller klippet.

36. Liket ble vasket over det hele med varmt vann og såpe og omhyggelig tørket.

37. Kjenner ikke noe til dette.

Likklær.

38. Når en klædte lik kalte en det : " å hå på svøpe " Og etterpå kunde en si : " Me har gjort'n istand ~~til~~ te siste resa".

39. Likklær kaltes med et ord " Svøp ". Det indebefattet da alt som den døde ble utstyrt med.

40. Tidligere ble liksvøpet heimegjort av et stoff kalt sjerting. Det var svert tynt og innsatt med stoff, så det var helt stift. Derav gjorde en svøpet, det egentlig som hadde fasong som forparten av en sjorte. Rygg ~~trengte~~ trengte en ikke. Til barn og kvinner ble det klippet med blonder ved hals og armer, med et bånd av stoffet knyttet i en sløyfe. Til menn gjorde en med linningen som en sjorte. Det var litt av en kunst og gjøre ett liksvøp. En ~~svøp~~ viet av stoffet kalt " salvet " ble klippet til med blonder til å legge over ansiktet. Denne var likedan for alle. Tilslutt ett stykke av stoffet, stort nok til å dekke det hele, ofte dette også klippet i blonder, men da helst til barn og unge kvinner. Under lå ett stykke av samme stoff. Likeså ble en pute fylt med spon gjort av det samme stoff.

41. Nei, det kjenner vi ikke til.

42. Liket av en mann fikk en sjorte på, og ett par kvite heimegjorte strømper, strikket rett og rangmasker. Kvinnene fikk en serk, tidligere av lin, senere av leret, likeså fikk menn sjorte. Barna fikk serk eller sjorte etter kjønn, og strømper, men kvite skulde de være.
43. Det var mange som bestemte å ville ha brudgomssjorte som liksjorte og likedan også med eldre kvinner, et ønske som ble etterfulgt. Det var nemlig ingen ting for godt. Det var stor pietetsfølelse i så måte. Mange eldre folk hadde sitt likplagg liggende på kistebotten, eller også i den ferdiggjorte likkiste. Hjemmelsmannen Marie Lodgaard's far, som døde 1942, 87 år gl. hadde både sjorte og strømper liggende, som bad datteren å sørge for at han fikk disse på seg som likklær.
44. Likklærne var av bomuld, men hadde den avdøde bestemt at de skulde ha bruraserken eller brugomssjorta som var ~~av~~ av lin, så fikk de dette.
45. Nei, fordi om de var påkledd med strømper, skulde svøpet skjule dem.
46. Sko har aldrig vært brukt, mulig med unntak av soldater som ble begravet i sin uniform.
47. En er ikke bekjent at det har vært brukt noe hodeplagg.
48. Når en unntar at kvinner og menn ble skilt ad ved å markere de spesielle som blonder og sløyfer for barn og kvinner, og linninger for menn var det likt.
49. Ikke det en vet om nå. Mulig at de fikk bruraserken sin.
50. Se svar på sp. 40.
51. Helt til i 1920 årene var det slikk og bruk at en gjorde likklærne heime.
52. Det nødvendige følger alltid med kisten og er av pappir.
53. Benevnelsen liksvøp dør ut etterhvert, fordi at nå beskjeftiger ikke folk i alminnelighet seg ikke med dette. Det er nå en kurant avfære. Han som kommer med kista har med alt som hører til. Ved hjelp av en sykesøster blir det lagt på, og har dermed tapt sitt serpreg for de fleste.

54. Jo da, det har nok hersket en del overtru her også om dette, men det ligger så langt tilbake i tiden, at det som kunde fortelles om dette er gått tapt.

55. Nei farlig tror en ikke det har vært ansett for å være, men i gamle dager var det mye mere ~~skrek~~ skrekk av et lik, serlig av eldre folk og som ble ansett for mere råbarket av seg, og de fleste var derfor serlig glad at de fikk slippe å berøre liket. Nå er skrekken for et lik helt borte, kan hende noen serlig nervøse mennesker.

56. Nei. Se sp. 54.

57. Nei. Kjenner ikke til dette.

58.. Gamle menn og kvinner, især gårdbrukere hadde sin likkiste ferdig, eller så hadde høvelig bord liggende på tørk til dette bruk.

Det fortelles om en mann, som brukte denne i flere år for å kvile middag i. Mange lånte bortkista si til andre som ikke på forhånd hadde fått gjort seg en slik. Det har hent, fortelles det, at kista ble bortlånt flere ganger, mot at en fikk senere tilbake en lignende.

59. De elste likkistene en vet om, var det brukt tre-nagler, men senere er brukt spiker.

60. Det var fire stropper av bastetau, ett i hver hjørne for at bære med, senere ble det seks, serlig på voksne.

61. Kista ble gjort av en snekker i nabolaget, men i gamle dager var det om å gjøre å være seg sjølberget, og da ble kistene gjort av gårdens folk. Det hente titt og ofte at en far gjorde kista til sitt eget barn. Det skulde ikke så mye til.

Kan fortelle med det samme, at en bygdesnekker gjorde kister til salgs. Dette var omkring 1920 årene. Han hadde noen stygge og kvistete bord for at lage av, og i ett av bordene hadde en stor svartkvist falt ut. Da sa han :

" Hen som ska ligg her, må nå få ett kikhøl "

62. Kista var svart, og fargen bestod av kjønnerøk og olje, eller vatn.

63. Omkring 1910 ble det slutt med de ~~svarte~~ svarte fargene, i det en da kom bort mere og mere fra de heimegjorte. Men det var nå enkelte som ikke kunne bryte med den skikk-en, og foretrak svarte farger, men det ble nå etterhvert slutt.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

64. Vi vet at det har vært brukelig på sine kanter, men ikke usansynlig at det var brukelig i gammel tid og så i Singsås, for det var en stor skrekk for skindød i gamle dager.

65. Til fyll i underlag i kista bruktes alminnelig høvelspon.

66. Fyld i puta bruktes finere høvelspon, eller så fin myk halm.

67. Nå ringer en ~~til~~ til ett byrå, eller for det meste til en som lager kister og svøp, og har det som bierhverv, og han leverer kista på stedet med alt nødvendig utstyr, og som regel med å legge den døde i kista. Kista er nå bestandig kvitfarget, kanskje med endel lysegrå eller gule prikker.

68. Enkelte lot sin ektefelle få med seg sin giftering, men i de fleste tilfeller blir den tatt av. Tidligere fikk den døde en salmebok eller et testamente lagt mellom de foldete hener, men det er for lenge siden slutt med det. Nå er det en blomst. Hadde de mistet f.eksp. en finger og var den bevart, da skulde den legges i kista. De som var født med seiershuve, måtte en for all del ikke glemme å ta med i kista, ellers vilde den døde gå igjen på gården. Seiershuva ble lagt på den avdødes hode.

Det gikk store ord om den som var født med seiershuve, for de mente at de som var født med seiershuve var mere et Guds barn enn de andre. Seiershuva hadde en stor makisk kraft. Når det ble ildebrann noen steds, ble det sendt bud på den som var født med seiershuve, og så snart denne hadde gått rundt brannen med den makiske huva på, stoppet ilden med engang, fortelles der.

Så var det alminnelig brukt, at var det noen som hadde fått en dødfødt barn, ble denne lagt i kista til ~~en~~ en annen, for at også denne kunne få komme i Kristen jord.

En vet ikke nå at det er lagt noe annet i kista, enn det som er nevnt foran.

69. Det sies at det var mye brukelig dette i gamle dager,

70. Før det ble alminnelig med kranser, ble en krans av granbar lagt rundt kista, og ett kors av bar på lokket.

71. Nei.

72. Kjenner ikke til noe slikt.

73. Helt ukjent for oss idag.

74. Når ett lik ble lagt i kista, var bare de tilstede som skulde hjelpe til, ellers holdt folk seg på avstand til det hele var over. Det stod nå tross alt en liten gufs av uhygge omkring en død, og mest av mere eldre folk, serlig av som en mente hadde ført et mere ugudelig liv. Så lenge en ikke hadde profesjonelle folk til å ta seg av slikt, var det litt av en storhending når slikt gikk for seg og uvedkommende skulde helst holde seg borte.

75. Nei, aldri hørt tale om dette. Men det fortelles at at det har også vært vågenatt her i Singsås, den siste nat- ta liket var heime, men ingen kan fortelle det som sikkert. Da samlet ungdommen seg i huset hvor kista stod, begynte med å syngre religiøse salmer, senere rørende kjerligsviser tok seg en dram, helst flere, og tilslutt dans.

Var det leigdesfolk som hadde ^{var} død, da var det ingen sorg, men derimot glede over at en slapp en økonomisk byrde, og da var det ikke så nøie med høytiligheten.

Den tid bygda Budal soknet til Singsåskirka, var det langt att i tia, at en gammel leigdeskjerring som hetta Kari, men ble bestandig kalt " Trons-Kari 2" , som dødde og skulde føres over et større fjell til kirka i Singsås. Det var om vinteren, og de fikk så leidd to ungdommer til å dra henne på en større kjelke over fjellet til kirka. Da de kom opp på høgste fjellet, ble de enige om å ta seg en pust i bakken og ta seg ~~en~~ ordenlig drammer. Mens de satt og styrket seg, ^{men} på en eller annen måte ruslet kjelken ned over fjellet, og det sies at de fant ikke liket eller kjelken før langt ut på våren, og da stod den oppreist ved en større bjørk. Siden er denne ferda kalt " Trons-Kariskjøten " og fonna som kjelken hadde gått etter for " Tronskarifonna ".

76. Det sies at i gamle dager stod kista inne i bestestua, de som hadde en slik, men senere i tia ble den satt ut på låven, men mest i Basstua eller ildhuset. Først vi kan minnes og enda lengere bakover i tia, ble liket og kista satt i basstua, for på denne fantes ikke vindu, og der var det mørkt og kalt.

77. Ett slikt rom ble pyntet så godt det lot seg gjøre. Sommers tid med lauv, vinters tid med bar og einer strødd

på golvet. Ett par krakker uten ryggstø ble satt på golvet med et laken over hvor slikt fantes og på denne ble kisten satt.

78. Besvart i forrige spørsmål.

79. Barhytte har ikke vært i bruk.

80. Bortfaller.

81. Nei, ikke før begravelse, men under begravelsen ble så strødd bar på tunet.

82. Kisten blir og har vært brukelig hele tia, båret slik at bena vendes mot utgangen i huset.

83. Låket ble alltid lagt på med engang, og bare tatt av om noen ønsket å se den avdøde. Slik er det den dag i dag.

84. Som tidligere anført av samme stoffet som det øvrige utstyr med klippete blonder omkring. Den ble kalt "Salvet".

85. Se foran.

86. Ja, naboer, kjenninger, slektninger, også barn fikk komme og ellers andre med, ble fulgt dit hvor liket lå og låket tatt av og salveten fjernet for at de som ønsket det kunne få se den avdøde. En snakket da også om at det var ett pent lik og "Lig" seg. (Hadde ikke forandret seg)

87. Nei, vi har ikke likkapell i Singsås, men vår grend benyttes nå likstua på Alders-Helseheimen. Nå benyttes denne av grendefolket. Marie Lodgaard's far, Ingebrigt P. Digre, som døde i 1942 var den første utenom Helseheimen, som ble lagt på likstua.

88. Bortfaller.

Sorg.

89. Ja, så lenge et lik lå heime på gården skulde alt forgå så stille og roligt som mest mulig. Det sømnet seg ikke med bråk og støy.

90. De pårørende måtte ikke delta i noe som hadde med dans og leven eller annet moro. Slett ikke dans eller annet kalas av noen art. Det skulde vises dyp sorg over hele huset. Men var det en leigdeskall eller leigdeskjering som var død da gikk livet sin vante gang.

91. Med sørgetid mente en før, at ett år måtte en sørge

over en nær slektning. Og i den tia skulde en holde seg mest mulig heime og ikke delta i noe som kunde vække forargelse ved for mye lystighet.

92. Hvis en som egentlig skulde, eller var i sorg, viste seg beruset eller gikk på dans eller annet mere verslig moro, ble han sett på som en der ikke eide skam i livet. En måtte også være mere flittig til å gå til kirka, enn ~~de~~ hadde vært tidligere.

93. Ved begravelsen opptratte, og framdeles opptrær alle i svarte klær, så sandt det er modlig. Med barna er det ikke så strengt, og med disse tas nå mindre hensyn en tidligere.

94. Nei, det var nok det sedvanlige, bare at hun må bære den lengst og mest gjennomført, med svart kjole, svart tørkle og svarte strømper.

95, 96 Og 97. Kjenner ikke til noe slikt.

Synge ut liket.

98. Begravelsen her i bygda har som regel uten unntagelse forregått om lørdagen. I den senere tid også andre dager.

99. Vi sier "Gravel", ikke akkurat "Gravøl", skjønt det er vel samme meningen. Under kjøringa til kirkegården da sir vi "Likferda". "No for likferda", "No kjem likferda".

100. Her heter det "Å takke ut liket". Uttakkelsen gikk for seg slik: Kista ble båret inn av dem som skulde være likbærere "å bære liket". Kista ble stilt på To krakker mitt på golvet i stua og med bena mot utgangsdøra. Men førdt må alle ha tatt plass, og ingen unødig støy og ingen etternøler. Nermest kista sitter de nermeste pårørende, å sette seg der for en fremmed som ikke er i slekt med den avdøde ble tatt ilde opp. Så stilte han seg som skulde tale seg opp ved ~~hodeenden~~ hodeenden, og før i tia stod han som skulde holde "Uttakkelsen" rett bak hodeenden av liket. Nå er en ikke så nøye med det, alt avhenger av plassen i stua. En sang ble sunget, så holt taleren en andakt, så ble det atter sunget engang. Så kom det som egentlig uttakkelsen. Taleren frembrakte en takk fra avdødes slektninger og venner til den avdøde, og omvendt fra avdøde til de gjenlevende. Ofte kunde også en annen benytte anledningen å si noen ord. Dette var mer alminnelig før i

tia, når en da benyttet legfolk. Nå siden presten overtok er det mere sjelden. Etter atter en sang ble kista båret ut til vogna eller sleden ute på tunet, mens en sang det siste verset, og alle reiste seg og gikk med ut bak kista.

Var det så at veiret var serdeles bra og trangt om plass, holtes uttakkelsen ute på tunet.

IOI. Lokket på kista er aldrig tatt av ,etter at denne er båret inn til uttakkelsen.

IO2. Den svarte kista ble båret inn slik som den var, uten noe pålagt.

IO3-IO9. En har aldrig hørt om at det er brukt lys på kista.

IOO. Se np. nr. 75.

III. Ingen kan minnes dette.

II2. Nei.

II3. Liksalmene ble alltid sunget slepende og med mange kruseduller og i et usedvanlig langsomt tempo.

II4. Såsant det er modlig er presten til stede og holder uttaakkelsen. Jordfestelsen blir nå forretatt med det samme.

II5. Før trettiårene var det vanlig at en lærer eller en som ansett for å være en " kristen " som foretok uttakelsen. Men da var det den aber ved det, at ~~jordfestelsen~~ jordfestelsen måtte foregå ved førstkommande prekesøndag.

Med de lange avstander og mange tilfeller dårlige vegger og værforhold, ble det to ganger å møte opp ved kirka, og dette var ikke alltid så lettvindt.

II6. Ved en lærer eller klokkeren foregikk uttakkelsen likedan som av presten, men selvfølgelig ble ikke ritualet lest. Det gikk ikke da alltid så skånsomt for seg, det var mest om å gjøre å piske fram tårene ~~hvert~~ blandt de som var igjen. Hadde den avdøde vært en verslig mann, ~~en~~ mere enn folk flest, kunde det hende at uttakkeren ikke var i tvil om hvor han var kommet til etter døden.

Kan fortelle en virkelig historie, som er virkelig sant. En eldre lærer skulde takke ut en gammelungkar på en av bygdas største gårder. Den avdøde hadde nok vært en *av* de som hadde samlet mye av verdens mynt, og hadde hatt ikke noe annet interesse. Under uttakkelsen holdt læreren på å sende den avdøde til ett vist sted, men da var det

en som satt rett bakenfor, som klep ham i bukeebaken, og dermed reddet situasjonen.

II7 og II8. Nei.

II9. Bestandig den nærmeste slekt, sønner, svigersønner, svogre o. sv., ble ikke det, nokk, var de nærmeste granner.

I20. En far skulde helst slippe, likeså bestefar, selv om de var både store og sterke.

I21. Det er likedan i dag også.

I22. Ett lik ble og blir framleis båret med fotennen først ut.

I23. Nei.

I24. Jo da er nok kjent også her i Singsås. Den gamle byggeskikken med gårds- og husmannstuer i Gauldal, og serlig her Singsås har hatt sitt serprek. Alle bygginger var av laftet tømmer, men ved ene sia av utgangsdøra-som bestod av av to dører- var ingen tømmervegg, men store breie bord som var spikret loddrett på veggen. Når ett lik skulde bæres ut eller inn, ble disse bordene tatt av, og gjennom denne åpningen ble liket båret ~~ut~~ og ikke gjennom utgangsdøra. Denne skikken er opphørt for lenge sea, og det er ingen nå som kan minnes dette.

I25. Ja, en strødde hagget bar på gårdstunet der liket ble båret.

I26. Kista er vistnok hele tiden båret direkte på sleden eller vogna.

I27. Ingen nå kjenner til dette.

I28. Alle som var med i begravelsen måtte følge med ut på gårdstunet, når liket ble båret ut etter uttakkelsen.

Ingen har fulgt med ett stykke på vegen og så gått heim. En vet ikke av at det er gjort noe serlig forskjell på kvinner og menn i slike høve. Så langt det var plass til skyss fikk alle være med til og med barn. Tidligere da det ble brukt hester, måtte enhver sørge for skyss til seg og sine.

Men på grunn av de lange og dårlige veger, var det bare et fåtall av kvinner som fulgte med til kirkegården, serlig vinterstid.

I29. I gammel tid fulgte bare ett fåtall av menn til kirkegården, og da var det helst menn i sine beste år.

I30. Det er bare mest i den senere tid.

I31. Det har alltid vært slik og er det framleis, at det er en stor ære for avdøde og de overlevende å ha ett stort likfølge.

I32. Før i tia var det hakket bar på tunet, som nå er mere gått av mote. Nå settes opp små granteller foran døren, men om sommeren bjørk

I33. Nei.

I34. Det er bare der det er noen død, at flaget heises, aldrig i nabogården.

I35. Den dagen begravelsen er, og da heiser alle i nabolaget flaget på halv stang, og ellers alle i nærheten, og videre langs vegen til kirka, hviss det er nære slektskap eller venner med den avdøde. Er det en mann som en mener har utført noe ærefult, utenom det vanlige, da heiser de fleste i bygda flaget på halv stang.

I36. Nei, enda er det ikke serlig brukt å heise flagget til tops, det nevnes i blandt, men ikke brukt. Flagene henger på halv stang til de fires ned om kvelden. Folk anser det ikke for sømmelig at heise flaget til tops ved begravelse.

I37. Flagene blir heist i IO-II tia, og de som bor utenom nabolaget, tar som regel flaget ned når likfølget har kjørt tilbake til begravelsesgården.

I38. Besvart tidligere.

I39-I44. Så vit en vet, ikke brukt her i Singsås.

I45. Som underlag på sleden eller likvogna- Langvogn- ble brukt granbar. Det brukes framleis også nå ved bruk av lastebil. Likvogn finnes ikke enda i Singsås.

I46. Helst skulde hesten være mørk, men da det var serdeles nøye med hvem som skulde kjøre liket, måtte han ta den hesten han hadde.

I47. Nei.

I48. Til kirka skulde en kjøre i "Gång" som det het, å kjøre fort var usømmelig.

I49. På heimvegen kunde en kjøre fortere, men ikke noe gapkjøring. Vegen var ofte lang, og en skulde også heim både for å få seg mat, og mest mulig før det ble altfor mørkt.

I50. Det var en ære å kjøre liket. Det skulde være en god nabo. Helst ikke en slektning, men en som avdøde og hans familie følte seg knyttet til på en eller annen måte, kanskje ved arbeide eller kjøp av jord, eller annet hopehøve. Verten var sjølskreven til å kjøre likene av sin husmannsfolk.

I51. Var vegen ikke altfor lang, gikk kjøreren ved sia av fram til kirkegården. På tilbaketuren satt han på, og også en eller annen guttungen, men helst en mann.

I52. Nei.

I53. Budølene fikk først i 1754 sin egen kirke, og før den tid soknet de til Singsåskirka. For å komme til Singsåskirka måtte de over ett høyt fjell. Det var tett skog på nede i dalførene på begge sider, så det var forbundet med vanskeligheter å " Kløyve" likkista, men budølene viste Råd. De hadde to lange fine *grante eller* graner, og i toppen av disse var boret ett hull, som de knepte inn på greiet til hesten. Granene var så lange så det ble god plass å binde likkista bak hesten. Rotendene på granene ble så slepkjørt etter bakken. Dette var likvogna til budølene.

I54. Det er vistnok ingen som kjenner til dette nå.

I55. Åja, det var ikke fritt for at folk flest helst ville tru, at en kvinne som hadde gitt sitt liv for sitt barns skyld ofte under store lidelser, ble belønnet med salighet i det hensidige, og selvfølgelig alle som falt i krig for fedrelandet.

På kirkegården.

I56. Kista ble båret direkte til gravstedet fra vogna eller sleden, men en måtte ikke gå inn gjennom kirkeporten med kista før klokkene ringte. Det var de samme som bar kista til grava som i heimen.

I57, og I58. En vet ikke av at det er brukt bære, eller noe annet redskap, som bæe oppevart i kirken, annet enn fire taug med kroker for å senke kista med, og senkningen blir utført av likbærene. Taugene eies av menigheten.

I59. Det var som regel alltid de samme. Dersom det var en høyere stående person som skuåde bæres inn i kirka for å vises en større oppmerksomhet, ble det skiftet bærere.

I60. Tror neppe dette.

I61. Når presten er med i begravelsen, møter han opp ved kirkeporten sammen med klokkeren, og de går foran liket og synger til de kommer bort til grava. Før i tia da presten/~~da~~ skjelden hadde med uttakkelsen på grunn av tid og lange avstander, var det han som hadde foretatt uttakkelsen, som gikk foran liket å sang bort til grava.

I62. Kjennes ikke.

I63. Bare høyerestående personer som skulde vises en serskilt ære.

I64. Ja.

I65, I66. Nei.

Graven.

I67. Omkring 1880 årene, men ble ikke lønt av kommunen før 1920.

I68. Han er bare kalt " Graveren ".

I69. Det var slekta som kastet opp grava på forhånd.

I70. Så snart liket var satt ned i grava og sunget en sang, hjalp alle som var med i likfølget å kasta igjen grava.

I71. Tror neppe at det har vært brukt.

I72. Det ~~bæ betrakt~~ betraktet som en hellig handling. En avdød som ikke ble jordfestet, kunde ikke få fred i sin grav, og vilde komme igjen å vise seg på Heimrommet.

I73. På en liten tilspisset bordlapp ble satt ett merke eller navnet på den avdøde var alminnelig. Denne ble tillaget i avdødes heim og tatt med til kirka ved begravelsen.

I gammel tid var det bare få som fikk gravstøtte, som her ble kalt " Likståkkå ". Leidesfolk og andre fattige ble det ikke satt støtte på. De elste gravstøtter var ett kors av tre med gravert eller malt navn på n, v. Senere et malmkors enten med innstøpt navn, eller så malt. Nå er det bare monumenter av stein.

I74. På grava ble opplagt en forhøyning av torv, ca. 30 cm. høy, og omtrent samme bredde og lengde som den avdøde. Men det var bare de som hadde råd å sette opp et gravmønne som gjorde dette. De andre gravene var jevnt med jorda og intet merke.

I75. Før pinse, 17 mai og lignende blir gravene i de

flESTE tilfelder pyntet, tatt bort ugræs og tilsådd eller beplantet, ofte potteplanter eller avskårne blomster. Vin,-terstid er det lite gavn i å gjøre noe her, da kirkegården er serdeles utsatt for veir og vind.

---Særlige tilfelle.---

I76. Dette berodde på hjertelaget til de nærmeste pårørende, hvor harde de var. Hadde den avdøde vært ett snildt og godt menneske, så kunde han da få ~~høvedet~~ stell, og kanskje også ett slags likklæde. Men hadde vedkommende vært ett mere ondt menneske, leigdesfolk og andre mere fattige ble lagt i kista som de var, og undertia med repet om halsen.

I77. Kista ble i eldre tider løftet over kirkegårdsmuren for ~~den~~ sjølmorderen var ikke verdig å komme gjennom kirkeporten. En sjølmorder skulde begraves i all stilhet etter mørkets frembrudd, eller om natta, uten klokkingning eller annen sermoni. Han ble med andre ord begravet som et dyr.

I78. Tror neppe at dette var brukelig her.

I79. Fra gammel tid ble de begravet under kirkemuren, senere fikk de halv kirkegård. Den siste som ble begravet med halv kirkegård var i 1882, en mann som hadde druknet seg.

I80. Udøpte og fortidlig fødte barn så sandt det var mulig lagt i kista sammen med en samtidig død. Var barnet mere fullbåret, ble det lagt i egen kiste og satt igrav sammen med en annen, hvis ikke grava var kasta igjen. Har aldri hørt at de stakk dem i kirkemuren.

Gravøl.

I82. Her sir vi "Gravel". Det er "Gravel", det blir "gravel".

I83. En eldre agtet mann som bodde i nabolaget, var som vi kaller "Kjømester" (Kjøgemester). Var det en som hadde begynt med dette, så ble han brukt ikke bare bearlaget, men også i hele granda. Tildels brukes det enda.

I84. Vi sir: bølaget, belaget, en mellomlyd mellem be og bø. Bølaget var det sammen for grannene, enten det var gravel eller brylløp. "Brølløpp".

I85. Nei, han var kledd som vanlig, noen serskilt stav har vi aldri hørt han hadde. Det var jo som regel en eldre mann

og de gikk da med stav,serlig når han skulde gå erende.-
 Var helgekledd og hadde ^{Hvæss} noe som skulde utrettes muntlig.

I86. Saktmodig og høvisk for å understreke det alvorlige ved situasjonen,uten seskilt seremoniel.

I87. Den var helt alminnelig.F.eksp. " je skul bedåkk til gravels på Hauga den/da 3 mars,åttåvvå lodaen kjem ".Det var altså til begravelsesdagen,men de som var nære granner eller slektninger de skulde møte opp dagen før om ettermiddagen,Da sa han " Je skulbedåkk til gravels på Hauga den 3 mars,åttåvvå lodaen kjem,me de ska konna kvell fer " Denne kvelden ble kalt for " Beningskvellen".

I88. Ja,en bemannen, " Han kjem å be te gravels",sa de , måtte ikke gå før han ble"traktert ".Før i tia var mest brukelig en dram,eller hvis de hadde en skål sterkt heimbrygga maltøl.I senere tid mest en kopp kaffe.Det fortelles mye fra før i tia,da folket brennte brennevin sjøl at bemannen,en mellomlyd mellom be og bø,gikk å ba til brullyps,at han ble kanon full,så han måtte ha flere dager på denne jobben, *slun det var helst når en had til bryllup.*

I89. Til slektninger som bodde langt unda,bruktes brev som kjømesteren skulde sende.Han kom til gravelsgården og fikk en liste over dem som skulde bees.Det ble da bestemt hvem som det skulde sendes brev til.Det var ikke alle bemenn som kunde den kunsten i gamle dage å skrive,og da måtte en på gravelsgården skrive.

I90. Med beningskvellen som ofte var en fredag,ble det for de nærmeste slektninger og naboer 3.1/2 dag helt til mandag.De andre som møtte opp gravelsdagen-lørdagen- om morgenen,ble det 2.samfulle dage.

I91. De som var " beinn te kvelds ",og som var til mandags ble det 10.ordentlig mål,utenom kaffe ett par ganger om dagen.

I92. Sild og fisk,unntatt ørret og laks om sommertia,og grøt kokt av vann ble aldri brukt.Det var kjøtt,flesk,staburspølser,brød og mjølkmat m.v. som ble brukt.

I93. Nei,en vet ikke er gjort noen forskjell.

I94. De som var i slekt med avdøde var fri for alt som hadde med stellet,både til og under begravelsen.

I95. Bare de gårdene som var innen for belaget skulde holde opp med arbeidet til og med onnearbeidet.Det kunde

vel hende at en eller annen gikk fra for å kjøre høy eller korn, men da måtte det være serdeles preserende, men ikke i allfall før sist om kvelden.

196. De som var bedd til kvelds, altså de nærmeste slektninger og granner, kom kvelden før med sine beninger. Granne-gikk heim igjen, mens slektningene ble natta over. De andre som ~~bedd~~/~~#11~~ var bedd til begravelsesdagen, kom med beningene om da.

197. Kona på gården ved hjelp av en til å bære. Da det var store beninger i den tid, bar hjelpesmannen beningene på ett "Vasstre". Dette var de nærmeste naboer, mens slekta som kjørte hadde med seg alt sitt, og da var alle med som skulde være i begravelsen, både barn og voksne. Alle var sørgekledde, men med barna var det ikke så nøye.

198. Det var ordentlig stell med kokt mat til alle. Dram med brennevinsbrød fikk alle med de samme de kom. Brennevinsbrød var en kvart av en heimbakt kake, en kringle, en skive av en bykake (kjøpt sirupskake).

199. Det var serskilte beningskorker, flettet av tåg, og store, vakre og kunstferdig gjort var de. En kvit linduk ble lagt i korga og brettet over maten. Hanken på korga var smøret over med kulørte band med dusker i endene.

200. Full bening skulde slektinger og nærmeste granne som var bedd til kvelds ha med seg. Den bestod av 6. kaker, heimebakte (runde store brød) fra ett til to, ofte fire kg. smør lagt i kunstferdige smørformer, en stor heimegjort ost på ca. tre kg, gomme i ett stort trefat fra 1, ½ til 4. kg. Ett lår av en sau og ett lår av en spekalv, en eller to store kjøttpølser, og det tykkeste stykke av en grisrygg, som ble kalt beningsflesket. Lemse (lefse), som vi kaller "kleninger", og en kjøpt sirupskake. ca. opp til halv meter i tvermål, mjølk og rømme.

De som ^{var} bedd til "følge" altså til om morgenen begravelsesdagen, hadde ca. tre mark smør, en mindre ost og ett mindre fat med gomme "~~skak~~", som blir kalt "Gøbb", eller med andre ord det halve av beninger enn de som var bedd "Tilkvelds".

201. Enda bruker enkelte bening til nære granner og slektninger, når det ikke er utrykkelig frabedd bening. Det er minket litt etter litt med beningene. De fleste har nå bare en bløtkake ~~ent~~ tekake eller en kringle med. Ingen kan

Komme helt tomhent.

Nå er det heldigvis helt forandring. Nå møter de som skal være med i begravelsen opp Kl.10. om formiddagen, og da får de en alminnelig frokost, og når alle gjestene har spist er det uttakkelse og de som vil ha kaffe får det, og så kjøres ^{til} der kirka. Etter heimkomsten fra kirka en god kraftig måddag, så blir det en lengere pause, og tilslutt kaffe og brød og bløtkaker, og så går en heim eller reiser i ottetia.

202. Nå er det helt slutt med alkohol i gravøl. Heimebrygget maltøl bruktes så sent som i tyveårene. Men en må nokk så langt tilbake som hundreårsskiftet for å finne skikken med dram i gravøl. Da fikk alle som kom en dram av kjømesteren som sto i døra, og så brennevinsbrød. Vi har sjøl fått det slik.

203. Nei, det er nokk ingen forskjell i bryllup og gravøl i så måte, Skal et være, så har det holdt seg lengst ved bryllup.

204. Først gikk en over til en mindre sending sammen med krans. Nå brukes en krans eller en pottplante og så dertil en tekake eller bløtkake, alt avheng av nære slektskap eller naboskap.

205. Omkring århundre skiftet eller litt før begynte en med krans ved begravelser.

206. Enkelte kunde nokk lage en barkrans sjøl med potteblomster. Men de fleste var laget av en kransebinder. De var laget av mose eller bar som underlag med kunstige blomster.

207. Det brukes lange hvite forsiggjorte sløyfer av silke, påtrykket navn fra den som gir den, og på det andre ett motto, f. eksp. "Hvil i fred, Takk for alt" . o. lign. De kom ikke i bruk Før omkring 1910-20 årene.

208. Alsekranser følger med i grava, unntas sølvkranser, som har blett tatt heim. Enkelte har prøvd å ta med heim sløyffene, men det er ikke blett en skikk. Det ble holdt for å være usmakelig å oppevare slikt i en heim. Det henger kanskje noen på ett eller annet stabbursloft.

209. Før i tia da det ikke var anledning eller brukelig å ha presten å "takke ut", og "jordpåkastelsa" måtte utføres etter messa på enprekesøndag, tok en del av de kjæreste

og vakreste kranser å oppevarte i kirksvala, som ble lagt på grava under jordpåkastelsa. Dette er nå helt slutt med, da det er bestandig presten som takker ut, og da får en jordbefestelsen med det samme.

210. Se sp. 201. Middagen består gjerne av bettasuppe som er mest lettvinste med severingen, dessert med heimebrygget tomtens øl. Alkohol forrekommer slett ikke.

211. Her i bygda fins ikke hotel eller spisested som kan benyttes til slikt.

Men de som har småe rom, og vanskelig å plassere de besøkende og ordne bevertningen, kan undertia leie et forsamlingshus til begravelsen.

212. I mellomkrigsårene begynte en med annonser, nå er det alminnelig.

Kan opplyse at under gravøl brukes kjømester til å ordne med de som skal settes tilbords. Men enda henger i gjen den gamle skikken at det skal være en vist rangsforskjell, men heldigvis kommer også denne skikken mer og mer bort.

Har i mine samlinger en liktale fra 1837, som er holdt og forfattet av skoleholder Peder Hansen Digre.

"Afskeeds Tak ved Olaf Olsen Rø's liigferd den 19 Februar 1837. Liigtale over Corintierne 15 Cp. 42, 43, 44 vers afholden 21 Søndag i Faste 1837."

Først en liten bøn, så kommer liktala som er både lang og velskreven, og slutter selvfølgelig med Amen.

Salmen før tala er no. 414 av Evgl. Christ. salmebok, og etter liktala av samme salmebok no. 415. Til Utgang av samme salmebok No. 212.v-4.

Skulde De ha interesse kan De få en avskrift av Åvenstående liktale.

April 1957.

Chr. Lodgaard.